Kowalczyks Arbeit ist nicht nur eine gute allgemeine Einführung in das Zusammenleben von deutschen und sorbischen Katholiken, wobei im Hintergrund immer das gesamte deutsch-sorbische Verhältnis mitschwingt, es ist darüber hinaus eine gute Darstellung der offenbar zu keiner Zeit vollständig gelösten Probleme. Den deutschen Katholiken in der Umgebung der Sorbenregion könnte das Buch an manchen Stellen zu einer Art Gewissenserforschung verhelfen.

Die Lektüre des Werkes ist interessant, zumal es sich um einen überschaubaren, fest umrissenen Zeitraum handelt, in dem die agierenden Personen Vielen noch gut bekannt sind. Der Verfasser ist selbstverständlich abhängig von seinen Quellen. Das hat zur Folge, dass manche Passagen seines Buches – vielleicht über Gebühr – ausführlich sind (z. B. Besuche polnischer Kardinäle im Sorbenland), andere aber das Thema nur in Andeutungen behandeln. So kommt z. B. das Schicksal des Priesterseminars Schmochtitz in der Nazizeit kaum zur Sprache bzw. der Leser gewinnt den Eindruck, dass es zwischen 1933 und 1945 dort keine Probleme gab.

Franz Georg Friemel

Walter Wenzel: Lausitzer Familiennamen slawischen Ursprungs. Domowina-Verlag: Bautzen 1999, 271 S.

Awtor tu recensowaneje knihi je ze swojej wjacezwjazkowej publikaciju „Studien zu sorbischen Personennamen" z lět 1987–1994 předpołožił standardne dźěło, kiž prezentuje najnowše dopóznaća w sorabistiskej poddisciplinje slědźenjow k wosobowym mjenam.[3] Po tutym wobšěrnym wědomostnym pojednanju je wón loni wudał skerje popularnowědomostny spis, zdaloka mjeńšeho wobjima, kotryž předstaja předmjet našeje recensije. Zaměr knihi ma być, kaž to awtor w předsłowje formuluje, skład mjenow serbskeho pochada šěršemu kruhej zajimcow spřistupnić, při čimž su so nimo serbskich zapřijeli łužiske swójbne mjena druhosłowjanskeje proweniency – nimale bjezwuwzaćnje so tu jedna wo pólske a češke mjena. Wothłós, kiž je nowa kniha hač dotal namakała,[4] wobswědča, zo je zajim za nju woprawdźe wulki.

Wobjednaja so přez 5500 z adresowych a telefonowych knihow zezběranych mjenow, kotrež wšak su jenož „wuběrk we Łužicy rozšěrjenych swójbnych mjenow słowjanskeho pochada". W zawodnych pokiwach za wužiwarja (str. 9–14) wujasnja so natwar mjenowych artiklow a předstaja so wurěkowanje wubranych słowjanskich pismikow na zakładźe přirunanja z němčinu. Dlěši wotrězk (str. 15–24) zaběra so z nastaćom a wuznamom słowjanskich wosobowych mjenow. Skicěruje so tu doba jednomjenowosće (Einnamigkeit), za kotruž su předewšěm z dweju korjentneju člonow wobstejace słowjanske połnomjena (Vollnamen) typa *Bogdan*, *Wjacław* resp. z tutych wuwite sufiksowe a dale skrótšene twórby typa *Boguš*, *Boch* a pod. charakteristiske.

---

[3] Walter WENZEL: Studien zu sorbischen Personennamen. Domowina-Verlag Bautzen. Teil I: Systematische Darstellung, 1987. Teil II/1: Historisch-etymologisches Wörterbuch A–L, 1991. Teil II/2: Historisch-etymologisches Wörterbuch M–Ź, Rückläufiges Wörterbuch, Suffixverzeichnis, 1992. Teil III: Namenatlas und Beiträge zur Siedlungsgeschichte, 1994

[4] „Serbske Nowiny", „Nowy Casnik" a němske regionalne nowiny su knihu wobšěrnje předstajili. Na wjacorych zjawnych prezentacijach w Choćebuzu, w Budyšinje a w Rakecach, wo kotrychž nowiny rozprawjachu, je so wobdźěliło wjele zajimcow.

W dalšim awtor skrótka rysuje přechad wot jednomjenowosće k dwumjenowosći, z čimž nastawaja swójbne mjena w jich dźensa wužiwanej funkciji. Na jara nazorne wašnje z tójšto přikładami, a to za wšě potrjechene rěče, podawa so rozrjadowanje słowjanskich swójbnych mjenow po jich prěnjotnym woznamje. Nimo starych słowjanskich mjenow z doby jednomjenowosće wuwiwaja so też křesćanske křćenske mjena k swójbnym. Jako dalše skupiny so rozeznawaja swójbne mjena, wutworjene wot wjesnych abo měšćanskich mjenow, tajke wot splahowych, ludowych abo krajowych mjenow a tajke, wutworjene wot markantnych městnow w krajinje abo w sydlišću. Porno tutym, zjednoćenym pod wopřijećom pochadne mjena (Herkunftsnamen), steja swójbne mjena, kotrež su pomjenowali nošerjow po wukonjanym powołanju. Swójbne mjena, nastate po typiskich přiznamjenjach jich nošerjow, tworja podskupiny direktnych pomjenowanjow po ćělnych, charakternych abo podobnych wosebitosćach a indirektnych pomjenowanjow; tu so diferencuje mjez metaforiskimi a metonymiskimi.

Jara informatiwny je při wšej krótkosći slědowacy wotrězk zawodneho dźěla wo rozeznawanju swójbnych mjenow po jednotliwych słowjanskich rěčach (str. 25–29). Naliča so typiske fonetiske resp. grafiske a słowotwórbne (na sufiksy wjazane) kriterije kaž też někotre wosebitosće z leksiki, kiž zmóžnjeja najebać wuskeho přiwuznistwa slawinow we wjele padach přirjadowanje mjenow k jednotliwej rěči. Ličba tajkich mjenowych formow na druhim boku, kiž hodźa so jenož kwalifikować jako zapadnosłowjanske, serbske abo pólske a pod., je – kaž pokazuje statistiski přehlad z procentowymi podaćemi – poměrnje niska. Dźiwajo na stawizny wobydlerstwa rozeznawa awtor mjez domorodnymi mjenami – to su serbske – a mjenami připućowarjow, předewšěm pólskich a w mjeńšej měrje češkich. – Zawodny dźěl knihi so kónči z krótkim wobjednanjom wašnja pisanja słowjanskich swójbnych mjenow w němčinje (str. 30–31), kiž pokazuje na wěste zasady grafiskeho znjemčenja.

Hłowny dźěl knihi předstaja alfabetiski spis mjenow (Namenverzeichnis) na str. 33–268. Zasada je, zo so kóždy mjenowy artikl zahaja z „dźensa hamtskej (t. r. němskej) mjenowej formu". Po tym sćěhuje najstarši a zdźěla też hišće dalši historiski dokład mjena. Přizamknje so etymologiske wujasnjenje mjena, kotrež je zwjazane z jeho rěčnym přirjadowanjom. Hdyž je wjacore wujasnjenje móžne, so alternatiwy mjenuja. W mnohich padach eksistuja druhe mjenowe formy samsneho pochada, na kotrež so ze skrótšenku s. (siehe) pokazuje. Princip natwara mjenowych artiklow je přehladny; hesła dawaja wšitke za zaměr knihi trěbne informacije a garantuja zwjetša dobru orientaciju. Tomu, kiž chce so bliže z tematiku zaběrać, služi zapis wubraneje literatury na kóncu knihi (str. 269–271).

Awtor móže sej wěsty być, zo jeho dźěło spokoja poměrnje šěroku, a to wšelaku potrjebu. W prěnim rjedźe je wone wězo popularnowědomostna přiručka za bjezdwěla mnohich na materiji zajimowanych. Ale też wědomostnik budźe za tutej knihu přimać, kaž to awtorej ze swojich dotalnych nazhonjenjow rady wobswědčamy. Hačrunjež steja wědomostnikej Wenzelowe wobšěrne „Studien zu sorbischen Personennamen" k dispoziciji, ma wón z recensowanej publikaciju do wěsteje měry mjenowědnu nowostku w ruce, dokelž wšak je tu zdobom wobjednane mnóstwo pólskich a češkich swójbnych mjenow we Łužicy, a to prěni króć w tajkej specielnej regionalnje zapołoženej studiji. Njedźiwajcy toho, zo je to powšitkownje solidne dźěło, wuwabjeja tola wěste momenty ke kritiskim přispomnjenjam. Budźemy so w dalšim hłownje wobmjezować na to, štož je nam, posudźujo dźěło ze sorabistiskeje strony, napadnyło.

Kaž hižo prajene, formuluje so jako zasada, zo na čole kóždeho mjenoweho artikla steji dźensniša hamtska mjenowa forma. Toho so awtor přeco njedźerži. Nic jenož zo

tuta mjenowa forma na čole hesła zdźěla faluje, wona poměrnje často w mjenowym spisu scyła faluje. Jeli bjeru so telefonowe knihi jako kriterij rozšěrjenosće mjenow, potom pobrachuja mj. dr. sćěhowace za Łužicu dźensa typiske němske mjenowe formy serbskeho pochada, mjeztym zo wustupuja město nich formy wotpowědneho mjena, kotrež su w přitomnosći znajmjeńša rědke: *Brade* (město toho jenož: *Broda*, *Brodda*); *Bläsche* (jenož: *Blasche* a wotwodźenki *Blaschk*, *Blaschik* ...); *Gruhl* (jenož: *Krol*, *Kroll*); *Katzer* (jenož: *Kotzer*, *Kotzor*, *Katzor*); *Kokel*, *Kockel* (jenož: *Kokula*); *Liebsch* (jenož: *Liebisch*, *Liebusch*); *Sickor*, *Syckor* (jenož: *Sikora*, *Sickora*, *Sikorra*, *Sykora*); *Schkade* (jenož: *Schkoda*); *Schmole* (jenož: *Schmolla*, *Smola*, *Schmolle*); *Wahode*, *Lahode* (jenož: *Lahoda*); *Zieschank*, *Zieschang* (jenož: *Kschieschank*, *Kschieschang*). Mamy zaćišć, zo so pola dźěla wot Waltera Wenzela naličenych mjenowych formow jedna jenož wo historiske.

Rěčnym přirjadowanjam mjenoweho materiala, dalokož dźe wo serbšćinu a diferenciaciju znutřka serbšćiny, móžemy zwjetša přihłosować. Jednotliwe předstajenja wšak je trjeba korigować resp. do prašenja stajić. Njehodźi so dowidźeć, čehodla so sufiks *-en(t)z* klasifikuje jako typisce delnjoserbski, hdyž mamy tola cyły rjad za Hornju Łužicu charakteristiskich na te wašnje tworjenych swójbnych mjenow kaž *Kubenz*, *Polenz*, *Wudowenz*, *Hilbenz*, *Schiemenz* atd. Scyła so z městnami rěčne zjawy deklaruja za delnjoserbske, kiž su zdobom hornjoserbske, na př. pod swójbnym mjenom *Heiduschka*, *Heiduschke*, za kotrež so nawjazuje na delnjoserbske *hejduška* 'wildes, flaches Heidekorn', hačrunjež je apelatiwum *hejduška* w hornjoserbšćinje runje tak běžny, a rozšěrjenosć swójbneho mjena w Hornjej Łužicy ani k tajkemu přirjadowanju njewoprawnja. Mamy tež nawopačne pady, zo so za hornjoserbšćinu mjenuja formy, kiž wona njeznaje, na př. pod swójbnym mjenom *Kokott* a pod. apelatiwum *kokot* 'Hahn'; geografiska wobmjezowanosć swójbneho mjena na Delnju Łužicu so tu kryje z falowanjom apelatiwa w hornjoserbšćinje. Druhdy awtor z njeprawom kwalifikuje wěste słownistwo jako „staršej serbšćinje" resp. „staršej hornjoserbšćinje" přisłušace, na př. pod hesłom *Lissack* resp. *Husser*: Wuchadźišćowej leksemaj *łysak* 'Blesse (Tier mit weißem Fleck auf der Stirn)' a *husor* 'Gänserich' njejstej zestarjenej, ale běžnej słowje moderneje rěče, při čimž by w padže *łysaka* hišće dokładniša woznamowa informacija trěbna była. W druhich padach so nawopak mjena wułožuja z apelatiwneje leksiki, kiž je wóprawdźe zestarjena, ale awtor to njepraji: Na př. pod mjenom *Drabo* podaty leksem *drab* 'Reiter' w dźensnišej hornjoserbšćinje wjace znaty njeje.

Awtorej je etymologija serbskich wosobowych mjenow přez lětdźesatki trajace slědźenja jara derje znata materija. Při wšěm so nam wěste etymologiske wujasnjenja zdadźa być problematiske resp. při podawanju wšelakich móžnosćow wujasnjenja nic dosahace. Njecha so nam na př. prawje wěrić, zo ma so swójbne mjeno *Bubner* stajić k apelatiwej *bubnaŕ* w zmysle 'Trommler': Wšako znaje hornjoserbšćina tež ptače pomjenowanje *bubnar* 'Trommeltaube', a hladajo na to, zo su serbske swójbne mjena wot ptačich mjenow jara rozšěrjene, by so tuta móžnosć znajmjeńša dyrbjała přispomnić. Analogiski pad je swójbne mjeno *Schierack* a pod., při kotrymž so nawjazuje na hs. *šěrak* we woznamach 'Graubart, Graukopf, Grauschimmel, Greis', ale dalši woznam apelatiwa *šěra(č)k* 'Grasmücke' so njemjenuje.

Při dokładnišim wobhladowanju statistiskeho přehlada wot Wenzela wobkedźbowanych mjenow po jich pochadźe z jednotliwych rěčow napadnu wěste rozdźěle. Znutřka serbšćiny je to rozdźěl mjez delnjoserbšćinu a hornjoserbšćinu. Podźěl wobjednanych hornjoserbskich swójbnych mjenow njewučinja ani połojcu podźěla delnjoserbskich: w absolutnych ličbach 272 porno 600, w procentach 4,88 % porno 10,76 % (poćahowa-

ne na cyłk přepytowanych mjenow); wuspinkowane su tu wšitke te mjena, kotrež njehodźa so jasnje jednej rěči přirjadować. Wužiwar knihi so praša, na čim wotpočuja tute wurazne kwantitatiwne rozdźěle mjez hornjoserbšćinu a delnjoserbšćinu; w knize samej so ničo wo tym njepraji. Pytajo za přičinami zwěsćimy, zo so nahladny dźěl w Hornjej Łužicy rozšěrjenych swójbnych mjenow w słownym zapisu njejewi. Njejedna so tu wo horjeka hižo kritizowany fakt, zo tójšto dźensnišich hamtskich mjenowych formow faluje. Tutón wšak so na cyłkownu ličbu přepytowanych mjenow njewuskutkuje, dokelž su město hamtskich formow podate druhe formy samsnych mjenow. Tu dźe porno tomu wo to, zo mnohe hornjołužiske mjena serbskeho pochada resp. ze serbskimi rěčnymi wosebitosćemi w kóždejžkuli podobje pobrachuja. Mjenujemy tu wjetšu ličbu tajkich, a to po awtorowej zasadźe w němskej hamtskej podobje: *Boitz / Poitz*, *Brützke*, *Dö(c)ke*, *Faßke*, *Gödan*, *Hansky*, *Hentschke*, *Ho(i)bian*, *Immisch*, *Jatzke*, *Klien*, *Kosk*, *Krenz*, *Krujatz*, *Krusche*, *Kuntsche*, *Lattke*, *Lippitsch*, *Lodni*, *Martschink*, *Mescher*, *Mutschink*, *Mechela*, *Pa(h)ler*, *Räde / Reda*, *Rachlitz*, *Rewerk*, *Rölke*, *Rösig / Resick*, *Rötschke*, *Sachon*, *Saupe*, *Sbieschne*, *Scapan*, *Schewtschick*, *Schiebschick*, *Schliesch*, *Smie*, *Statnik*, *Swodenk*, *Tretschk*, *Tschemmer*, *Wierick / Wierig*, *Witschel*, *Wojner*, *Woßky*, *Wuhler*, *Wujesch*, *Würgatsch*, *Zieschwauk*.

Akceptujemy princip awtora, zo dyrbi kniha, kiž je w prěnim rjedźe popularnowědomostnje wusměrjena, so při mnohosći mjenow wobmjezować na wuběrk. Tutón wšak njeby směł tajki być, zo so wjetša ličba typiskich swójbnych mjenow wěsteho rěčneho pochada wuwostaja, ale wón by so dyrbjał za kóždu ze zastupjenych rěčow po jenakich zasadach stać.

Falowanje nahladneho dźěla za Hornju Łužicu typiskich mjenow ze serbskimi rěčnymi wosebitosćemi ma tež dalše konsekwency. Nastawa we wěstych padach zaćišć, jako bychu wěste apelatiwne leksemy jenož w pólšćinje a w čěšćinje służili k wutworjenju swójbnych mjenow a w serbšćinje nic. Tak je to na př. pola twórbow wot ptačeho mjena *golǫbь: W mjenowym zapisu wustupujetej pólskej mjenje *Golomb*, *Golombek* a češke mjena *Holub*, *Holubek*, *Holubitschka*. Serbske wotpowědniki njenamakamy, hačrunjež wone eksistuja, znajmjeńša w Hornjej Łužicy, a to w formje *Hobian*, *Hoibian*. Hač eksistuja tež někajke typisce delnjoserbske analogiske twórby, njewěmy; we Wenzelowej knize so žane njemjenuja. Runje tak je w Hornjej Łužicy rozšěrjeny pendant k pola Wenzela podatemu swójbnemu mjenu pólskeho pochada *Slisz*, kiž rěka w hamtskej němskej formje *Schliesch*. W knize wón faluje. Wuchadny hornjoserbski apelatiw *šliž* ma porno pólšćinje šěrši woznam: Wón njepomjenuje jenož družinu rybow, ale tež družinu insektow z němskim mjenom *Silberfischchen*. Mjenowanje jenož druhosłowjanskich swójbnych mjenow a zanjechanje serbskich, specielnje hornjoserbskich mjenow jenakeje abo bliskeje struktury wobkedźbujemy tež pola: *Jatzek*, *Jatzko* porno *Jatzke*; *Scheffczyk* porno *Schewtschick*, *Vlach* („vom Völkernamen *Vlach* 'Welsche'“) porno *Wosky* a w druhich přikładach.

Procentowe ličby we Wenzelowej knize wobkedźbowanych swójbnych mjenow nam mj. dr. dale praja, zo je tajkich pólskeho pochada zdaloka wjace hač tajkich češkeho pochada. Hdyž wotličimy relatiwnje snadny podźěl tych mjenow, kotrež so njehodźa jasnje přirjadować wěstej zapadnosłowjanskej rěči, t. r. kotrež so kwalifikuja jako pak pólske, pak češke, jako pak hornjoserbske, pak pólske, pak češke a pod., wučinja poměr pólskich porno češkim 27,87 % porno 6,85 %; w absolutnych ličbach je to 1553 porno 382. Z druhimi słowami: Pólskich mjenow by było we Łužicy wjace hač 4 króć tak wjele kaž češkich. To je napadny rozdźěl, kiž so w knize wujasnja předewšěm z masowym přićahowanjom pólskich dźěłaćerjow do łužiskeho brunicoweho rewěra w dru-

hej połojcy 19. lětstotka, mjeztym zo so imigracija ludźi, kotřiž su byli nošerjo čěskeho mjena, wobmjezuje na wjele skromnišu ličbu nabožnych eksulantow 18. lětstotka a sudetskich Němcow po 1945. Dyrbi so dodać, zo su wot druheje połojcy 19. lětstotka so też dźěłaćerjo z Čech znajmjeńša na jednotliwych městnach zasydlili we Łužicy, na př. w Budestecach / Großpostwitz. Hač do dźensnišeho tam a we wokolinje eksistentne swójbne mjena čěskeho pochada w knize zdźěla faluja, na př. *Wotocek*, *Dolecek*, *Dlabola*, *Vasata*, *Dufek*. Zda so nam, zo so wustupowanje čěskich mjenow we Łužicy trochu podhódnoća.

Wuprajene kritiske přispomnjenja nochcedźa na žane wašnje pomjeńšić zasłužbnosć knihi. Ličba ludźi, kotřiž sej přeja wułoženje swojeho swójbneho mjena, přiběra – to wobkruća mnohe naprašowanja, kiž so měrja na adresu sorabistow. Nětko, hdyž předleži najnowša Wenzelowa kniha, móže so pokazać na moderne, přehladne a kóždemu zrozumliwe žórło, kotrež wotpowědnu towaršnostnu potrjebu do dalokeje měry spokoja. Hižo fakt, zo je awtor relatiwnje krótko po wuńdźenju wjacezwjazkoweho wědomostneho dźěła tajku knihu napisał a Ludowe nakładnistwo Domowina ju wudało, sej zasłuži připóznaće. Wobhladujemy recensiju jako nastork, popularnowědomostne pojednanje łužiskich swójbnych mjenow słowjanskeho pochada při ewentualnym dalšim wudaću hišće bóle přiměrić deklarowanym potrjebam a je w jednotliwosćach wobdźěłać.

Helmut Jenč

Wolfgang Kasack: Russische Literaturgeschichten und Lexika der russischen Literatur. Die Handbücher des 20. Jahrhunderts. Überblick – Einführung – Wegführer. Universitätsverlag: Konstanz 1997, 278 S.

Der als Verfasser und Herausgeber einer Vielzahl von grundlegenden Monografien, Lexika, biografischen Nachschlagewerken und Handbüchern zur Geschichte der russischen Literatur international renommierte Kölner Emeritus Wolfgang Kasack legt mit diesem Werk ein einmaliges Hilfsmittel vor, bestimmt für Forscher, Hochschullehrer und Studierende, Praktiker in Presse und Medien, aber auch für Laien, die sich informieren und fortbilden wollen. Es handelt sich um einen Wegweiser durch die etwa 175 wichtigsten Handbücher zur russischen Literatur von den Anfängen bis in die Gegenwart. Erfasst sind Literaturgeschichten und Lexika des 20. Jahrhunderts in deutscher, russischer, englischer, französischer, tschechischer und polnischer Sprache. Für jedes Werk wird eine kurze Charakteristik des jeweils behandelten Zeitraums, des Inhalts, der Struktur und der eventuellen Zensurbeschränkungen gegeben – Informationen, die aus den jeweiligen Titeln nicht hervorgehen. Berücksichtigt sind ebenso die Anteile der russischen Literatur in Nachschlagewerken der Weltliteratur. Diese übergreifenden und zahlreiche spezialisierte Darstellungen werden erstmals durch eine Reihe hierfür erarbeiteter Register erschlossen.

Ein vorangestellter Überblick über die russische Literatur soll die Einordnung der Kommentare zu den Literaturgeschichten und Lexika erleichtern. Er hält sich an die übliche Periodisierung und wird mit dem 20. Jahrhundert zu Recht ausführlicher, sind doch die Zahl der aus diesem Zeitraum häufig erwähnten Namen und das Informationsbedürfnis erheblich größer als über die vorangegangene Zeit. Auf den Leitfaden durch die Lexika, Handbücher und Bibliografien (Lexika zur Weltliteratur, Lexika zum Gesamtzeitraum der russischen Literatur, zur altrussischen Literatur und zur Literatur des